

The University of Fiji
(An Entity of Arya Pratinidhi Sabha of Fiji)

CENTRE FOR ITAUKEI STUDIES

Semester 1, 2026

FINAL EXAMINATION PAPER

**ITK101: LISTENING AND SPEAKING ITAUKEI
LANGUAGE**

Important Instructions to Students:

1. Read the questions, instructions carefully and answer the questions.
2. You are allowed an **extra 10 minutes reading time** (during this time, you are not allowed to write with pen) and **180 minutes (3 Hours) to complete this paper**.
3. Silent, non-programmable calculators are allowed, but not supplied.
4. Write all your answers in the answer booklet provided. If you need extra sheets, please ask from the supervisor. Write your name, course code and student identification number in the answer booklet and in the attendance sheet.
5. This paper contains three (3) sections: A, B and C. All questions are compulsory to answer except section C in which only three (3) questions only are to be answered out of four (4).
6. Write all your answers legibly. The marker has the right to award zero for answers that are not legible.
7. This is a **Closed Book Examination**. The University views plagiarism, cheating and dishonest practice as serious offences and if found, offenders are penalized.

Examination Paper Content (Format):

<u>Section</u>	<u>Question</u>	<u>Content</u>	<u>Marks</u>	<u>Suggested Time</u>
A	1	Multiple Reading and Comprehension	30	54 minutes
B	2-4	Short Answer Questions	40	72 minutes
C	5-8	Explanatory Writing (Answer only 3 questions)	30	54 minutes
		TOTAL	100	180 Minutes

*Registered with the Fiji Higher Education Commission as a University under the Higher Education Act 2008.
Registration Certificate Number (RGN0020/11)*

TARO 1: Wilika na italanoa ka sauma na taro e ra.**Nodra Veisokoyaki na qase**

Era dau veisokoyaki na qase ena waqa vakaviti, na Drua, Takia, kei na Camakau. Ia, e sega ni yalani ga ena noda vanua na veisokoyaki ena waqa, era dau vakayagataka talega na Toga, kei na Samoa. E yacana mai Toga na kalia, ka yacana mai Samao na alia.

Era vola na **daunivakadidike**, ni waqa vakaviti na Drua, e ivakaraitaki ni kilaka ni pasivika, vakabauti ni nodra kilaka na lewe ni osiania ena wasewase e loma (central oceania) kei na veiyanuyanu era **okati** ina vualiku ni osiania (northern oceania). E vola o Ronald Getty ni **dewa** mai na kilaka ni ta waqa mai Samoa, na tocitoci ena waqa e dewa mai Toga, ia e vakayagataki ga na kau dina me vaka na vesi, e **kune** vakalevu e Kabara kei Vu-laga.

Na Drua, e vakamacalataka o Ronald Gatty, ni dau ta mai Kabara kei Vulaga ena 1800 vakacaca na yabaki sa oti. E talanoataka na kena ta na Drua na Ratu Finau ena 1913 -1914. E dua tale na drua na Rusa I Vanua, a ta mai Vulaga, qai sokotaki i Lakeba. Na kena balavu e 35 na mita, na raba ni lomana e 15 na mita **vakarivirivi**, 6 na mita vaka-baba (15x6m), 1.8 na mita na cere ni waqa qo. Na Ra Marama; a ta mai Somosomo ena nodra lewa na Tui Cakau ena gauna oya, o Ratu Golea, ka soli vei Ratu Cakobau me nona iloloma vua na Tui Toga. Tukuni ni waqa qo e sokotaki vakatolu i To-ga. E 31 na mita na kena balavu, 5 na mita na kena raba. Rauta e 140 na kai mua ni waqa qo.

Na drua Ra Marama, e tiko kina e dua na miqa, ka rawa ni vavi kina e 100 na uvi lelevu, se vica vata na vuaka. E dau tava toka ena muailiu ni waqa na miqa. Ni vavi na magiti, ena waqa ena loma ni miqa na lovo, a ubi ena draunikau tali vakavavaku, vakatokai me lepo.

1. Saumi taro.**10 na maka**

- a. Cava e tolu na yaca ni waqa vakaViti era dau vakayagataka na qase me ra veisokoyaki kina?
- b. Na kau cava e dau vakayagataki vakalevu me ta kina na waqa, ka cava na vuna e vakayagataki ga kina na kau qo?
- c. Na yabaki cava e ta kina na Drua na Ratu Finau
- d. Na waqa cava o Ta mai Vulaga ka qai sokotaki i Lakeba.
- e. O cei e vakavuna me ta mai kina na Ra Marama i Somosomo ka cava na vuna?
- f. Vakamacalataka se cava na – i) “miqa” ii) lepo

2. Buli vosa kei na yatuvosa

20 na maka

a. Vola na vosa tautauvata ni veivosa e ra ka buli yatuvosa kina. (5 na maka)

i. daunivakadidike	iv. dewa
ii. kune	v. Okati
iii. vakarivirivi	

b. Vola na vosa veibasai ni veivosa ka buli yatuvosa kina. (5 na maka)

i. kilaka	iv. dewa
ii. raba	v. okati
iii. vakavavaku	

c. Vola e tolu na vosa druabalavu togairua ka kune ena italanoa ecake ka buli yatuvosa kina (6 na maka)

d. Vola e rua na vosa ka tiko na kena ikuriliu kei na ikurimuri ka buli yatuvosa kina (4 na maka)

WASEWASE B – TUVAVOSA VAKAVITI

40 na maka

iVakamacala: E rua na taro ena iwasewase ni taro oqo. Sauma ruarua na taro.

TARO 2 Matuavosa

1. Mo vakamacalataka na ibalebale ni vosa e ra ka solia na kedra ivakaraitaki.

- a. yara
- b. kosodrua
- c. bi
- d. kosovotu
- e. voturua
- f. votudrua

(3 na maka)

2. i. Kovuviritaka na matavosa ka qai vola se **matanauni** cava.

- a. E biu tiko e delana na motoka.
- b. Mo cici sara i Lautoka ka laki kauta mai na ivola.
- c. Sa lesu tale o Vulagi Dokai.
- d. Au nanuma de sa kana oti o Tamaqu.
- e. Oqori na neitou vale
- f. Enanoa eratou sa lesu kina i na colo i Naitasiri

(6 na maka)

3. Kovuviritaka na **matavosa** ka tuvana na itavi ni vosa ena yatuvosa e ra.
- a. Au a siwa mai uciwai ena macawa sa oti
 - b. E se vuli tiko mai Suva okoya.
 - c. Mo vakasilima na gone qori.
 - d. Na turaga oya e cabe cake i Delana.
 - e. Na vale tabarua oya e nodratou vale ni vakacegu.
 - f. O qasenivuli vakacegu e marautaka nona cakacaka. (6 na maka)

TARO 3 Buli Yatuvosa

1. Buli yatuvosa ena nomu vakayagataka na kurimuri togairua

- a. sau
- b. tau
- c. bika
- d. voli
- e. biu
- f. sema (3 na maka)

2. Vakayagataka na kuriliu tagoidua mo buli yatuvosa kina.

- a. siga
- b. macala
- c. lasu
- d. rai
- e. kolo
- f. cici (3 na maka)

3. Vakayagataka na drualeka togaidua mo buli yatuvosa kina.

- a. keli
- b. leka
- c. turu (3 na maka)

4. Vola na kilanaunivu (knv) se kilavuvu (kvv) ni vevosa era ka buliyatuvosa kina.

- a. ivola
- b. qalo
- c. sisi
- d. iqaqi
- e. duru
- f. ciciva (6 na maka)

TARO 4 Na Lawa ni Vosa

10 na maka

- 1. Vola na veibasai ni yatuvosa e ra: (4 na maka)**
 - a. Era marau na turaga, kei na cauravou ena nodra sa qaqa na timi ni Viti.
 - b. A ciqoma na kamunaga ni matanigasau o koya na iliuliu ni yavusa ka liutaka na bose
- 2. Vakasavuya mada na itukutuku oqo (4 na maka)**
 - a. “Dou nanuma mo kauta na nomudou ivava ivale,” a kaya yani ko Wini.
 - b. “Au a tea veicurumaki na kakana draudrau kei na dalo,” a kaya o Pita.
- 3. Vola na vosa erau tukuna na vuniwai. (2 na maka)**
 - a. E taroga o vuniwai Luke se ko cei a kauti Sera yani i valenibula enanoa
 - b. E taroga o vuniwai Sairusi se na cava e vakavuna na nona sega tiko moce rawa.

WASEWASE C – Saumi Taro Vakaparakaravu

(30 na maka)

iVakamacala: Mo sauma ga e tolu na taro ena wasewase qo.

TARO 5 Na Vakadidigo, Bi kei na Yara

10 na maka

Wilika na veiyatuvosa oqo ka vola tale qai biuta na kena vakavakadigo dodonu.

- a. sobo maria sa yali sara ga vakatotolo na rakorako ni noda vosa sa laurai ni sa leqa na ivakavuvuli mai vale ka ni sa sega na itovo ni vosa vakarokoroko kei na isulu rakorako e loma ni vale sa laurai talega ni sa kaukauwa tikoga mai na dodonu ni tamata yadua ka sa sega na veivakarokorokotaki vei rau na veiwatini
- b. gonei sa dua na dau vosa o iko bau galu mada au sa vinakata meu vakacegu
- c. sa tiko qo na vakasigalevu ka vakasaqara mai nadi o sulia a kaya cake ko seru

Wilika na italanoa lekaleka oqo. Vakadewataka na ibalebale ni tini na wiliwili vakaViti ka tukuni eke. Kakua ni vola tale na italanoa.

E da matalau ni da sarava na vutuniyau ni soqo mai na koro. E a duguci o Sera ena dua na vulo kamunaga, ka vakayacori vua na ivakarau vakavanua kece. Ena gauna ni kana ni solevu, a vavi e dua na rara na vuaka, mate e tolu na sogu toa ka ka kovu e dua bi. A vavi e tolu na duludulumata kei na rua na duqe me kena kakana dina. E tolu na iqali niu a palusamitaki. Na sasalu ni waitui e sega ni caka rawa ka ni tolu na dali lolo soko. Sa niu ga kei madrai na iyau ni tevutevu ena nodra veisisivi na veiwekani. Ni sa mai cava na soqo, sa cere tu e rara e lima na sasa ka icoco wale ga ka rua na buru waiwai me nei tinai Sera

TARO 7**10 na maka****1. Vakamacalataka na ibalebale ni veimataqali vu e ra.**

- a. vudewa, vuwale, vutu, vucoko, vusaumaki.
- b. Solia na kedra ivakaraitaki.

2. Vakamacalataka na ibalebale ni veimataqali nauni e ra.

- a. taukeni dina, taukeni bale, taukeni kana, taukeni gunu, taukeni sosomi.
- b. Solia na kedra ivakaraitaki

TARO 8 – Na Vosavosa vakaViti**10 na maka****1. Vola edua na italanoa lekaleka ka vakacuruma kina e tolu na vosa vakaibalebale vakaViti e ra. (100 -150 na vosa). b. Vakamacalataka na kedratou ibalebale**

- a. Yaga vaka niu
- b. Sa coka na dabea
- c. Vaka na ivana ni Rogovoka
- d. Dui seva ga na bua ko tea
- e. Toro cake na ua, toro cake na kolokolo

SA CAVA EKE NA VEITAROGI